

VU Ekologijos institutas

ŽIEMOJANČIŲ VANDENS PAUKŠČIŲ MONITORINGAS

Vykdytojai: m.b. R.Žydelis, vyr.m.b. S.Švažas, m.b. M.Dagys ir m.d. L.Raudonikis

2002 metai

IVADAS

Apskaitos vykdytos visame Lietuvos pajūryje, Lietuvai priklausančioje Kuršių marių dalyje, Klaipėdos uosto akvatorijoje. Lietuvos vidaus vandenyse apskaitos atliktos Nemune nuo Kauno HE iki Jiesios žiočių, vakarinėje Elektrėnų marių dalyje ir pietinėje Drūkšių ežero pakrantėje. Duomenys apie paukščių žuvimą tinkluose rinkti 2001 m. gruodžio – 2002 m. balandžio mėn. Paukščių žuvimo žvejų tinkluose tyrimai vykdyti kaip dalis projekto „Prielaidų sudarymas žvejybos poveikio žiemojantiems ir migruojantiems vandens paukščiams sumažinimui Lietuvos Baltijos jūros priekrantėje“ finansuoto Pasaulio aplinkos fondo Mažųjų projektų programos.

REZULTATAI

ŽIEMOJANTYS VANDENS PAUKŠČIAI BALTIJOS JŪROS LIETUVOS PRIEKRAVANTĖJE IR KURŠIŲ MARIOSE

Žiemojančių vandens paukščių apskaitų metu Lietuvos pajūryje registruoti visi vandens paukščiai išskyrus kirinius, taip pat pilkieji garniai ir jūriniai ereliai. 2002 m. užregistruotos 25 šiai paukščių grupei priklausančios rūšys, kurių bendras gausumas siekė iki 50000 individų. Vandens paukščių pasiskirstymas Lietuvos pajūrio zonoje 2001-2002 m. žiemojimo sezonu atitiko tipinę situaciją. Kaip ir ankstesniais metais, gausiausiai Lietuvos pajūryje žiemojo nuodėgulės, ledinės antys, didieji dančiasnapiai, ausuotieji kragai, klykuolės, rudakakliai narai ir sibirinės gagos.

Nuodėgulė (*Melanitta fusca*). Gausiausia ties Lietuvos krantais žiemojanti rūšis, aptinkama tik ties Kuršių nerijos krantais. Remiantis apskaitų nuo kranto duomenimis, maksimalus šios rūšies gausumas 2001-2002 m. žiemą įvertintas 26000 individų. Šios rūšies žiemojančių paukščių tikėtina žiemoja gerokai daugiau nei įvertinta, nes nuodėgulės žiemoja jūros akvatorijose iki 30 m gylio (5-6 km atstumu nuo kranto ties Kuršių nerija).

Ledinė antis (*Clangula hyemalis*). Tai antra pagal gausumą jūroje ties Lietuva žiemojanti paukščių rūšis. 2001-2002 metų žiemą šių ančių stebėta iki 5000 individų. Tačiau, apskaitų nuo kranto metu nepadengiama visa akvatorija kur žiemoja ledinės antys, todėl neabejotinai šios rūšies paukščių ties Lietuvos krantais žiemoja daugiau nei įvertinta. Nors 2001-2002 m. žiemojo palyginti nedaug ledinių ančių, balandžio mėnesį priekrantės atkarpoje tarp Girulių ir Ošupio upelio žiočių telkėsi ne mažiau 15000 šios rūšies individų.

Didysis dančiasnapis (*Mergus merganser*). Šios rūšies paukščiai paprastai žiemoja Kuršių mariose, o joms užšalus telkiasi Klaipėdos jūrų uosto akvatorijoje ir Baltijos jūros priekrantėje. 2001-2002 m. žiemojimo sezonu maksimalus didžiųjų dančiasnapių gausumas Kuršių mariose užregistruotas lapkričio mėnesį – apie 11600 individų. Vėliau paukščių skaičius sumažėjo iki 6000. Reguliariai žiemojančių didžiųjų dančiasnapių skaičius ties Lietuvos krantais jau antrus metus iš eilės išlieka žemas, lyginant su ankstesniais metais stebėtomis koncentracijomis.

Ausuotasis kragas (*Podiceps cristatus*). Šių paukščių gausumas Baltijos jūros Lietuvos priekrantės zonoje nėra tolygus žiemojimo sezono bėgyje. Apskaitų nuo kranto metu 2001-2002 m. žiemą užregistruota nuo 200 iki daugiau nei 2000 šios rūšies individų.

Rudakaklis naras (*Gavia stellata*). Rudakakliai narai paprastai sudaro 80-90% Lietuvos priekrantėje žiemojančių narų. Šių paukščių gausumas žiemojimo sezono metu ženkliai svyruoja. Apskaitų metu 2001-2002 m. žiemą stebėta nuo 60 iki 300 individų. Šie paukščiai aptinkami tiek arti kranto, tiek ir toli jūroje kur gylis siekia iki 40 m (iki 15 km nuo kranto), todėl tik dalis žiemojančių individų stebimi apskaitų nuo kranto metu.

Sibirinė gaga (*Polysticta stelleri*). Tai rečiausia pasaulyje jūrinių ančių rūšis ir, aplinkosauginiu požiūriu, svarbiausia žiemojančių vandens paukščių rūšis Lietuvos priekrantėje. Sibirinės gagos stebimos tik siauroje priekrantės akvatorijoje tarp Girulių ir Ošupio upelio žiočių. Ties Lietuvos krantais žiemojančių

sibirinių gagų gausumas eilę metų didėjo, tačiau nuo 1997 m. pradėjo kasmet mažėti ir 2001-2002 m. žiemojimo sezonu užregistruota tik ~400 šios rūšies individų.

TARPTAUTINĖS SVARBOS VANDENS PAUKŠČIŲ ŽIEMAVIEČIŲ BŪKLĖS ĮVERTINIMAS 2001-2002 M.

Lietuvos pajūrio kranto zonoje yra 4 tarptautinės svarbos vandens paukščių žiemavietės, išskirtos ankstesniais šios programos vykdymo metais: Baltijos jūros akvatorijos ties Palanga priekrantės vandenys ties Kuršių Nerija, šiaurinė Kuršių marių dalis ir Nemuno delta. Pagal šiose žiemavietėse susitelkiančių paukščių sancaupas, minimos teritorijos atitinka Ramsaro, Berno ir Bonos konvencijų kriterijus tarptautinės svarbos teritorijoms. Lietuvai stojant į Europos Sąjungą, remiantis ES Paukščių ir Buveinių direktyvomis, šias teritorijas numatoma paskelbti NATURA 2000 teritorijomis.

Palangos priekrantė 2001-2002 m. žiemą buvo svarbi sibirinių gagų, ledinių ančių, klykuolių ir ausuotųjų kragų susitelkimo vieta. Palangos priekrantėje žiemojantys paukščiai jau eilę metų yra neigiamai įtakojami žvejybos statomaisiais tinklais, taip pat išlieka didelė naftos produktų išsiliejimo grėsmė dėl aktyvios naftos pramonės veiklos. Neigiamą poveikį šiai žiemavietei taip pat daro beveik kasmet čia įvykstančios laivų avarijos. Nėra aiški šioje akvatorijoje planuojamo vėjo jėgainių parko statybos ir eksploatacijos įtaka žiemojantiems paukščiams.

Baltijos jūros priekrantė ties Kuršių nerija 2001-2002 m. žiemą buvo svarbi žiemojančioms nuodėgulėms, ausuotiesiems kragams ir narams. Bendras nuodėgulių gausumas šioje žiemavietėje yra neabejotinai didesnis, nes nuodėgulės naudoja didesnę akvatoriją nei padengiama apskaitų nuo kranto metu. Aplinkos sąlygos Baltijos jūros priekrantėje ties Kuršių nerija 2001-2002 m. buvo stabilios, jeigu atmesti neigiamą žvejybos statomaisiais tinklais poveikį žiemojantiems paukščiams. Galima prognozuoti esminį šios žiemavietės būklės pablogėjimą Rusijai pradėjus eksploatuoti naftos gręžinį jūroje D-6. Neigiamą poveikį žiemojantiems paukščiams taip pat gali turėti Lietuvos kariškių ketinimai vykdyti mokomuosius šaudymus iš stambaus kalibro ginklų (pabūklų) jūroje.

Šiaurinė Kuršių marių dalis buvo svarbi žiemojantiems didiesiems dančiasnapiams, klykuolėms ir mažiesiems dančiasnapiams. Didžioji dalis klykuolių ir mažųjų dančiasnapių bei apie pusė žiemojimo sezono pradžioje susitelkusių didžiųjų dančiasnapių šią akvatoriją apleido jai pasidengus ledu 2001 m. gruodžio mėnesį. Šios žiemavietės būklė vertinama kaip stabili, be žymesnių neigiamų poveikių žiemojantiems paukščiams.

Nemuno delta didžiąją 2001-2002 m. žiemojimo sezono dalį buvo padengta ledu (ižu) ir tik tai žiemojimo sezono pradžioje (lapkričio mėn.) bei pabaigoje (kovą - balandį) ši akvatorija buvo svarbi žiemojantiems didiesiems ir mažiesiems dančiasnapiams, klykuolėms, gūlbėms nebylėms ir didžiosioms antims.

LIETUVOS VIDAUS VANDENYSE ŽIEMOJANTYS VANDENS PAUKŠČIAI

Atlikus žiemojančių vandens paukščių apskaitą svarbiausiose žiemavietėse Lietuvos vidaus vandenyse nustatyta, kad šiose teritorijose 2002 m. sausio mėn. telkėsi 18 rūšių vandens paukščiai, kurių bendras skaičius siekė apie 3600. Gausiausios žiemojančių paukščių rūšys buvo: didžioji antis, klykuolė, gūlbė nebylė ir laukys.

ANTROPOGENINIS POVEIKIS LIETUVOS PAJŪRYJE ŽIEMOJANTIEMS VANDENS PAUKŠČIAMS

Žuvusių paukščių apskaitų rezultatai

2002 m. iš viso aptikta 17 žuvusių vandens paukščių. Kaip ir ankstesniais metais, dažniausiai aptinkamos rūšys buvo ledinė antis ir sidabrinis kiras, o jūrinės antys ir kiriniai paukščiai dominavo tarp rastų žuvusių paukščių.

Iš 17 aptiktų žuvusių paukščių tik dviejų individų mirties priežastis buvo nustatyta: viena ledinė antis žuvo žvejų tinkluose ir viena dėl susitepimo naftos produktais (po 6% visų aptiktų paukščių). Manoma, kad žvejų tinkluose žuvusių paukščių dalis buvo didesnė, tačiau šią žuvimo priežastį yra gana sunku identifikuoti, todėl didžiosios aptiktų paukščių dalies mirties priežastis įvertinta kaip „nežinoma“.

Vidutinis žuvusių paukščių tankumas 2002 m. buvo 0.13 ind./km, kas yra vienas žemiausių rodiklių Lietuvos pakrantėje (žr. ankstesnių metų žiemojančių vandens paukščių monitoringo ataskaitas).

Verslinės žvejybos priekrantėje poveikis žiemojantiems paukščiams

2002 m. tyrimų sezono metu surinkta 219 paukščių, žuvusių 6 žvejų bendrovių tinkluose. Ledinės antys buvo dažniausiai aptinkamos ir sudarė 61% visų iš žvejų gautų paukščių. Rudakakliai/juodakakliai narai bei nuodėgulės buvo sekančios dažniausiai aptiktos žuvusių paukščių grupės, kurios sudarė atitinkamai 14% ir 11%.

Siekiant palyginti skirtingų paukščių rūšių mirtingumą skirtinguose tinkluose, buvo apskaičiuotas *įsipainiojimo indeksas*, apibūdinantis paukščių skaičių pakliuvusį į 1000 TMD. Aukščiausias įsipainiojimo indeksas užregistruotas gruodžio mėnesį, kada į 1000 m tinklų per dieną vidutiniškai pakliūdavo 2,3 paukščio. Žemiausias įsipainiojimo indeksas buvo sausio ir balandžio mėnesiais (atitinkamai 0,5 ir 0,4 paukščiai/1000 TMD). Vidutinis įsipainiojimo indeksas visoms rūšims buvo 0,61 paukščio/1000 TMD, t.y. 1 paukštis 1640 m tinklų per dieną. Įsipainiojimo indeksas labai skyrėsi atskiroms rūšims: aukščiausias jis buvo ledinėms antims (0,37 ind./1000 TMD), nuodėgulėms (0,15 ind./1000 TMD) ir narams (0,08 ind./1000 TMD). Įsipainiojimo indeksas kitoms žiemojančių vandens paukščių rūšims neviršijo 0,02 ind./1000 TMD.

Įsipainiojimo indeksas neatspindi rūšies pažeidžiamumo, nes skaičiuojant jo reikšmę neatsižvelgiama į paukščių gausumą žvejybos vietoje. Kad įvertinti žiemojančių paukščių gausumo įtaką įsipainiojimo indeksui, šio indekso reikšmė konkrečiai rūšiai buvo padalinta iš vidutinio tos rūšies gausumo žvejybos rajone. Apskaičiuota reikšmė apibūdina rūšies pažeidžiamumą žvejybos tinklais poveikyje – *pažeidžiamumo indeksas*. Pažeidžiamumo indeksas buvo aukščiausias narams, po kurių sekė ledinės antys.

Skirtingų akies dydžių tinklų pavojingumas įvertintas apskaičiuojant paukščių įsipainiojimo indeksą skirtingų akies dydžių tinklams: 18-25 mm, 50-60 mm ir >60 mm. Nors apie pusė visų paukščių žuvo smulkiaakiuose tinkluose, šis tinklų tipas buvo mažiausiai pavojingas paukščiams, kur vidutinis įsipainiojimo indeksas 0,35 ind./1000 TMD. Tinklų su 50-60 mm dydžio akimis įsipainiojimo indeksas buvo beveik dvigubai didesnis – 0,62 ind./1000 TMD. Pavojingiausi buvo stambiausiai tinklai – įsipainiojimo indeksas 1,80 ind./1000 TMD.

IŠVADOS

1. 2001-2002 m. žiemą Lietuvos Baltijos jūros sektoriuje ir šiaurinėje Kuršių marių dalyje užregistruoti 25 rūšių vandens paukščiai, kurių bendras skaičius – apie 50000. Dominuojančios žiemojančių vandens paukščių rūšys: nuodėgulė, ledinė antys, didysis dančiasnapis, ausuotasis kragas, klykuolė ir sibirinė gaga. Lyginant su ankstesnių metų monitoringo rezultatais, nustatytas ženklus žiemojančių sibirinių gagų ir didžiųjų dančiasnapių skaitlingumo mažėjimas.
2. Monitoringo taškuose Lietuvos vidaus vandenyse (Nemune žemiau Kauno HE, Elektrėnų mariose ir Drūkšių ežere) 2002 m. sausio mėnesį užregistruota 18 rūšių vandens paukščių, kurių bendras gausumas siekė apie 3600 individų. Dominuojančios žiemojančių vandens paukščių rūšys buvo: didžioji antys, gulbė nebylė, klykuolė, didysis dančiasnapis ir laukys. Lyginant su ankstesnių metų monitoringo rezultatais, nustatytas žiemojančių didžiųjų dančiasnapių skaitlingumo sumažėjimas.
3. Ankstesniais tyrimų metais išskirtos 4 tarptautinės svarbos vandens paukščių žiemavietės Lietuvos pajūryje 2001-2002 m. žiemą atitiko tarptautinės svarbos vandens paukščių žiemavietės indikuojančius kriterijus (pagal Ramsaro konvenciją; ES paukščių direktyvą). Ypatingą susirūpinimą kelia nepatenkinama tarptautinės svarbos žiemavietės ties Palanga būklė. Šioje akvatorijoje vyksta itin intensyvi žvejyba jūros priekrantėje ir nustatytas aukštas vandens paukščių mirtingumo lygis statomuose žvejų tinkluose. Atkreiptinas dėmesys į bendrą didėjančią antropogeninę veiklą Lietuvos pajūryje (intensyvi žvejyba, naftos krova ir transportavimas,

laivyba, numatoma naftos gavyba, karinės pratybos, vėjo jėgainių statyba), kuri gali turėti reikšmingą poveikį tarptautinės svarbos vandens paukščių žiemavietėms.

4. 2002 m. Lietuvos pajūryje nebuvo nustatyta reikšmingo jūros taršos naftos produktais neigiamo poveikio žiemojantiems vandens paukščiams. Verslinė žvejyba statomaisiais tinklais priekrantėje buvo svarbiausias antropogeninis faktorius neigiamai įtakojęs žiemojančius paukščius. Nustatyta, kad pavojingiausi vandens paukščiams yra sekliuose vandenyse statomi stambiaakiai tinklai. Labiausiai pažeidžiamos žiemojančių paukščių rūšys yra: narai, ledinės antys, sibirinės gagos ir ausuotieji kragai.